

## СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОГЛЯДІВ НА ПРИРОДУ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

*У статті розглядаються теоретичні аспекти соціологічного аналізу суїцидальної поведінки. Акцентовані соціологічні напрями вивчення феномену самогубств. Доведено що суїцидальний феномен є статистично стійким соціальним явищем, що визначається макросоціологічними змінами в житті суспільства.*

*Ключові слова: суїцид, суїцидальна поведінка, самогубство, відчуження соціальна природа.*

*В статті розглядаються теоретичні аспекти соціологічного аналізу суїцидального поведіння. Акцентовані соціологічні напрями вивчення феномену самогубств. Доказано що суїцидальний феномен є статистично стійким соціальним явищем, яке визначається макросоціологічними змінами в житті суспільства.*

*Ключевые слова: суицид, суицидальное поведение, самоубийство, отчуждение социальная природа.*

Суїцидальна поведінка в даний час є глобальною суспільною проблемою. Високий рівень самогубств в більшості розвинених країн світу і районах СНД ставить питання про причини виникнення цього явища і способи його превенції (попередження). Розгляд суїцидальної поведінки лише як об'єкта медико-психологічних та юридичних наук неминуче обмежує можливість до кінця зрозуміти все різноманіття негативних чинників, що лежать в основі цього явища. Зазвичай в розрахунок беруться лише індивідуальні поведінкові реакції індивіда на ті чи інші життєві обставини.

Суїцид як соціальне явище – стійкий статистичний факт. Дослідження суїцидальної смертності впродовж багатьох років у різних країнах і різних районах однієї держави показують подібні значення соціального відсотка самогубств (кількість завершених суїцидів на 100 тис. жителів) для країн з однаковим рівнем культури, схожими політичними, економічними і соціальними системами. У той же час цей соціальний відсоток може різко мінятися від нації до нації, від одного територіального утворення до іншого, якщо рівень розвитку основних сфер їх життєдіяльності різний.

Особливість природи феномена суїциду полягає у тому, що кожна без винятку суїцидальна дія є не тільки актуальною як свідчення про індивідуальні та суспільні хвороби, але й сучасною, тобто такою, що не має терміну давності. При аналізі самогубств попередніх поколінь і епох ми виявляємо у них ті ж проблемні вузли і питання, які й сьогодні не знайшли свого остаточного рішення. Так, як і у попередні часи, сьогодні

люди продовжують пошуки сенсу життя, стикаються з неможливістю припинення болю, намагаються виявити можливі шляхи безсмертя і приборкати страх смерті, якої неможливо уникнути. Але якщо людина і може не розмірковувати над питанням про сенс життя, вбачаючи його на підсвідомому рівні у задоволенні своїх матеріальних та фізіологічних потреб, та час від часу їй спадає на думку, що всьому прийде край, оскільки вона – істота смертна[1].

Різноманітність поглядів на суїцид у кожному конкретному випадку обумовлюється ідеологічною доктриною, що лежить у основі життя певного суспільства, його соціальною структурою, рівнем інтелектуального розвитку, ступенем колективної згуртованості, типом світогляду тощо. При цьому слід пам'ятати, що суїцидальне рішення приймається під впливом як зовнішніх чинників, так і цілісного образу смерті, що продукується свідомістю.

Таким чином, незважаючи на самостійність прийняття і скоєння суїцидального акту, до нього залучені дві сфери – внутрішня сфера психічного та зовнішня сфера соціального і макроприродного. Більш того, специфіка технократичного мислення детермінує якщо не трагічність, то принаймні драматичність положення людини у світі, драматичність її відносин з природою і суспільством. Техногенна цивілізація має достатньо широке коло проблем, які можуть привести до глобального процесу самознищення людства.

Проблема самогубства багатогранна: вона містить у собі медичні, соціальні, психологічні, етичні, релігійні, правові,

## Питання психології

соціологічні, філософські аспекти. Так, самогубства, скоєні у стані афекту, перебувають у центрі уваги медиків (вужче – психіатрів). При цьому слід відзначити, що незважаючи на всю різноманітність суїцидальних мотивів у всі епохи зі 100 % зафіксованих випадків приблизно тільки 17 – 20 % суїцидентів діяли у стані психічної патології (несамовитість, божевілля тощо). Решта суїцидентів, наділених фізичним, психічним, «сімейним» здоров'ям, роками виношували рішення, яке в одну мить заперечувало все життя, знищуючи його. Однак необхідно пам'ятати, що невдалі спроби суїциду в стані афекту, як правило, не повторюються внаслідок викликаного ними страху за своє життя чи, точніше, страху суїцидента перед смертю. Навпаки, «вдалими» є чітко, свідомо сплановані самогубства, розраховані й продумані до дрібниць. Тому увагу філософів завжди привертала ті випадки, коли самогубство ставало результатом свідомого тривалого роздуму. Так, А. Камю підкреслював: «Самоубийство підготавлюється в безмолвній серця, подобно Великому Деяню алхіміків» [2].

З цієї ж причини М.О. Бердяєв акцентував увагу і на недостатності соціологічних досліджень феномена суїциду: «Социологическая точка зрения, которая, основываясь на статистике, хочет установить социальную закономерность и необходимость самоубийства, в корне ложна, – підкреслював релігійний мислитель, – она видит лишь внешнюю сторону явления, лишь результат незримых внутренних процессов и не проникает в глубину жизни» [3].

Починаючи з 40-х років ХІХст. соціологічна наука теж звернулася до проблеми самогубства. Моральна статистика як галузь соціології підраховувала кількість вчинених самогубств у співвідношенні з такими факторами, як стать, національність, релігія, соціальний стан, пора року, клімат та інше, сподіваючись проникнути в таємницю ауто агресивної поведінки. У ході вивчення механізмів соціального життя було доведено, що деякі явища, які традиційно вважаються мимовільними діями людини, повторюються з різною регулярністю і знаходяться у зв'язку з цілою низкою зовнішніх факторів. цю теорію розвивав Е. Морселлі. У своїй праці «Самогубство: дослідження з моральної статистики» (1879) він говорив про те, що причина будь-якої аутоагресивної дії – поза індивідом; шукати її потрібно в суспільстві, що його оточує [4].

Узагальнюючи дані, зібрані дослідниками за 20 років у різних європейських країнах, автор довів статистичну сталість явища самогубства, що перевищує за закономірністю народження, смерть, шлюб.

Стало очевидним, що суїцидальна поведінка підкоряється соціальним законам і діям окремо взятого індивіда – це результат загальних закономірностей, що, впливаючи на суспільство, спричиняють певні неминучі наслідки, які не залежать від волевиявлення індивіда [5].

Ще у 1857 році, у знаменитому вступі до «історії цивілізації в Англії» Г. Бокль, розмірковуючи про природу самогубства, зазначав: «самогубство є лише проявом загального стану суспільства» [6].

Загальновідомо, що засновником суїцидології є Е. Дюркгейм, а першу – соціологічну – суїцидологічну школу сміливо можна назвати дюркгеймівською.

У межах соціологічної школи самогубство можна визначити як одну з моделей девіантної поведінки, як галузь соціальної патології.

Сам Е. Дюркгейм дав наступне визначення даному феномену: «самогубством називається будь-який смертний випадок, який прямим чи непрямим чином походить від позитивного чи негативного акту, здійсненого самою жертвою, котра наперед знала про можливі наслідки свого вчинку» [7, с. 9].

Е. Дюркгейм з'ясував у своєму соціологічному етюді «Самогубство» [7, с. 9] ті хворобливі язви суспільства, що провокують прийняття суїцидальних рішень.

Учений наголосив на розриві соціальних зв'язків, необхідних для нормального функціонування життєдіяльності як окремого індивіда, так і суспільства в цілому.

Соціологічні дослідження різних років постійно фіксують у різних країнах достатньо високий відсоток самогубств, детермінованих соціальними причинами. Так, Г. Чхартішвілі наводить дані, отримані у ході соціологічних досліджень в Англії у 1930-і рр., за якими 35% обумовлені соціальними причинами. Таблиця самогубств Жака Пеше за 1824 р. у Парижі фіксує всього 371 випадок, з них – 246 вдалих. Із загальної суми тільки у 60 випадках мотиви залишилися невідомими, в інших (311) мотиви суто соціального характеру чи комбіновані при домінуванні соціальних (психічний розлад суїцидента у багатьох

## Питання психології

випадках обумовлювався соціально-економічною нестабільністю) [1].

Характерним же для всіх типів суїциду є процес відчуження, властивий як суспільству в цілому, так і окремим його членам. При відчуженні будь-яка життєдіяльність як власна, так і суспільна викликає в індивіда байдужість.

Відчуження породжує в індивіді почуття безпорадності й власної нікчемності, що приводить до втрати сенсу життя. І людина занурюється у трагічну порожнечу, з якої бачить тільки один вихід. Обумовлено це тим, що як особистість людина формується соціальним середовищем. У випадку ж припинення духовної підтримки з боку останнього сила життя чи його інстинкт зводяться до мінімуму. У такій ситуації при розвиненій свідомості індивід опиняється в глухому куті життя: немає колективної підтримки, немає циркуляції ні ідей, ні почуттів.

Людина занурюється у стан меланхолії, яка виникає зі стану крайнього індивідуалізму, викликаного хворобливим станом суспільства, й служить суїцидальним чинником.

Однак суспільна атмосфера може бути діаметрально протилежною: суспільство настільки злито у цілісний єдиний організм, що немає найменшого приводу для виникнення стану крайнього індивідуалізму.

У 1823 році член імператорської академії наук І.-Т. Герман зачитав на засіданні академії звіт про кількість убивств і самогубств у російській імперії у 1819 – 1820 роках. Однак цей документ одержав негативну оцінку з боку влади. Міністр освіти А.С. Шишков, накладаючи резолюцію на рукопис І.-Т. Германа, підкреслив, що суспільству немає потреби «...знати про число цих злочинів... потрібно сповіщати про благі справи, а такі, як смертовбивство і самогубство, повинні йти у вічне забуття» [6]. Однак, незважаючи на це, інформація про самогубства статистичного характеру стала регулярно з'являтися в різних офіційних виданнях («Журнал міністерства внутрішніх справ», «Архів судової медицини і суспільної гігієни», «Відомості Санкт-Петербурзької міської поліції», «Урядовий вісник» та ін.) [6].

До числа інформативних статистик з проблеми суїциду можна віднести дослідження Ф.К. Тереховко «До питання про самогубство в Санкт-Петербурзі за 20-річний період (1881–1900)». Робота ґрунтується на матеріалах двох офіційних документів, фіксованих статистичними

органами Санкт-Петербурзької думи: «Листка про нещасний випадок» – короткого поліцейського дізнання з приводу кожного випадку суїциду; «Медичного свідчення», виданого лікарем у зв'язку зі смертю [8].

Певний інтерес у сфері соціальної статистики являє робота В.А. Бернацького «Самогубства серед вихованців військово-навчальних закладів» (1911). Праця ґрунтується на архівних матеріалах періоду 1844 – 1908 років. У вступі зазначено, що більшість злочинів і самогубств відбувається у здоровому розумі. ці міркування приводять автора до висновку про необхідність дослідження суїцидальної поведінки з психологічної і моральної точок зору. аналіз статистичних даних, проведений В.А. Бернацьким, свідчить: у військових школах виявлено більш виражену тенденцію до суїциду, ніж у цивільних; до 14 років суїциди не зустрічаються; максимум припадає на 18 років; спроби ж відзначені з 12 років; аналіз самогубств за місяцями чітко вказує на збільшення їхньої кількості в період екзаменаційних сесій і зменшення в період канікул. Автор вважає, що профілактична робота, проведена з підростаючим поколінням, повинна містити в собі виховання сили волі, твердості характеру, зміцнення релігійності і боротьбу зі статевою розбещеністю [9].

Результатом серйозних соціологічних досліджень стала доповідь «До питання про самогубство» В.М. Огроновича, що прозвучала 18 квітня 1912 року в комісії з питань про самогубства при психоневрологічному інституті [10]. На початку роботи автор ставить перед собою завдання виявити зв'язок між самогубством і соціальними факторами, припускаючи, що самогубство є соціальною недугою, наслідком боротьби за існування, за право на життя у всіх його формах, результатом складних умов життя сучасного людства. словом, чи не є самогубство термометром, що показує температуру суспільного тіла?» [10, с. 52]. Дослідник доводить свою думку про те, що соціальні фактори (релігійний статус, шлюбний статус, соціальне і матеріальне становище, морально-етичні норми, безробіття, алкоголізація, соціально-політичні потрясіння) впливають на зростання числа самогубств серед різних груп населення.

На соціальну природу суїцидальної поведінки вказує у своїй роботі «Причини самогубств у російській школі» (1914) М.Я. Феноменов [4]. проаналізувавши дані за 12 років (1899–1912), автор доходить висновку

### Питання психології

про прогресування суїцидальної активності серед учнів. Загострення суїцидальної ситуації учений пов'язує з перетвореннями у країні. «Епідемія самогубств є показником того, що перед суспільством поставлено вкрай важкі завдання, завдання власної перебудови. сили суспільства напружуються, і найбільш слабкі з його членів падають жертвою гарячково швидкого соціально-економічного росту» [4].

У роботі А.М. Коровіна «Самогубство і споживання горілки в Росії з 1903 по 1912 рік» (1916), автор вирішив не зупинятися на психологічних аспектах суїцидальної поведінки, а звернувся до проблеми впливу фактора алкоголізації населення на динаміку самогубств. Оскільки в сільській місцевості споживання горілки на душу населення значно нижче, ніж у місті, автор робить висновок про те, що алкоголізація населення є породженням міського способу життя. Одним з головних засобів профілактики суїцидів А.М. Коровін вважає боротьбу з алкоголізмом. Він закликає до об'єднання суспільних зусиль як проти самого споживання спиртних напоїв, так і для усунення всього того, що підтримує на них попит [11].

У СРСР після революції 1917 р. суїцидологічні дослідження не проводилися у зв'язку зі зникненням, як вважалося, соціальної мотивації для скоєння суїциду. Питаннями статистики суїцидів у радянський час займався також М.Н. Гернет. у післяреволюційний час вийшло два випуски «моральної статистики» (1922, 1927) [12; 13], які були присвячені дослідженням злочинів і самогубств.

Більш того, на початку 30-х рр. ХХ ст. був анульований сектор соціальних аномалій при Центральному статистичному управлінні. З цього часу відбулося повернення до суїцидологічної концепції Ж.-Е.-Д. Ескіроля: суїцид розглядався тільки як явище психічної патології й досліджувався виключно психіатрами. Статистика фіксувала не мотиви, а тільки факти по доведенню до самогубства. У випадках відсутності зафіксованого раніше психічного розладу у суїцидента його самогубство чи суїцидальна спроба розцінювалися як початок хвороби чи «нереалізований психоз».

Природа й причини суїциду стали об'єктом уваги лише у 70-і рр. ХХ ст., коли був створений Всесоюзний науково-методичний суїцидологічний центр. У цей час розробляє свою соціально-психологічну

концепцію суїциду А.Г. Амбрумова (1974). А.Г. Амбрумова розглядала самогубство як наслідок соціально-психологічної кризи особистості в умовах мікроконфліктів, що переживаються нею.

У залежності від переслідуваної суїцидентом мети дослідниця розрізняла істинні суїциди та суїцидальні спроби, для яких характерна незавершеність.

Таким чином, у СРСР 1970 – 80-х рр. біологічна й патопсихологічна концепції суїциду поступилися своїм домінуючим положенням соціально-психологічному підходу.

Соціологічний підхід до вивчення феномена суїциду виступає основоположним у діяльності представників антипсихіатрії, котрі проводять свої суїцидологічні дослідження у полі суспільної моралі без врахування медичних та психологічних особливостей суїцидента.

Однак проблема полягає в тому, що очевидні мотиви самогубства не відповідають істинним мотивам, причинам і умовам його скоєння.

Суїцидальний феномен є статистично стійким соціальним явищем, що визначається макросоціологічними змінами в житті суспільства. Об'єктивні умови існування цілих соціальних груп поза будь-яким сумнівом впливають на частоту самогубств. Світова суїцидологічна практика підтверджує існування тісної залежності між рівнем суїцидальної активності і такими перемінними, як соціально- економічна нестабільність, політичні перетворення, урбанізація населення, інтенсивність міграційних потоків, порушення звичних життєвих стереотипів під впливом соціальних і політичних змін у житті суспільства, вплив засобів масової інформації, заразливість і колективність самого феномена самогубства, а також значною мірою – послаблення ролі традиційних соціальних інститутів у регламентації взаємин між поколіннями й окремими людьми.

У свою чергу, стабільність інститутів родини, церкви, шлюбу, збереження традиційного способу життя є антисуїцидальними факторами, тому що вони протистоять роз'єднаності між людьми, обмежують безмірне зростання потреб і особистих домагань, визначають упорядкованість життя і зводять до мінімуму кількість соціально-психологічних дезадаптуючих факторів.

**Питання психології**  
**Список використаних джерел**

1. Осетрова, О.О. Суїцидологія: Навчальний посібник [Текст] / О.О. Осетрова – Д.: ДНУ., 2016. – 183 с.
2. Камю А. Письма к немецкому другу. Письмо четвертое / А. Камю // Камю А. Избранное. – М.: Радуга, 1988. – С. 362 – 366.
3. Бердяев Н.А. О самоубийстве / Н.А. Бердяев // Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах. – М.: Когито-Центр, 2001. – С. 89 – 112.
4. Психологія суїцидальної поведінки : Посіб. / Д.В. Лебедев, О.О. Назаров, В.П. Садковий та ін. ; За заг. ред. О.В. Тімченка, ред. О.В. Тімченко . – Х. : УЦЗУ, 2007 . – 129 с.
5. Суицидология: прошлое, настоящее: проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и художественных текстах / Составитель Моховиков А.Н. – М., 2001. – С.31–59.
6. Паперно И. Самоубийство как культурный институт. – М.: Новое литературное обозрение, 1999. С.91–105.
7. Дюркгайм Е. Самоубийство: Соціологічне дослідження / Е. Дюркгайм. – К.: Основи, 1998. – 519 с.
8. Кузнецов В.Е. Исторические аспекты исследования самоубийств в России // Актуальные проблемы в суицидологии. – М., 1981. – Т.92. – С.26–35.
9. Острогорский А.Н. Избранные педагогические сочинения. – М., 1985. – С.86–92.
10. Огронович В.Н. К вопросу о самоубийстве // Вестник психологии, криминальной антропологии и педологии. – СПб., 1912. – Т.9. – Вып. 2. – С.49–76.
11. Коровин А.М. Самоубийство и потребление водки в Европейской России с 1903 по 1912 год. – М., 1916.
12. Гернет М.Н. Моральная статистика. – М., 1922. – Вып.1.
13. Гернет М.Н. Моральная статистика. – М., 1927. – Вып.2.
14. Ковалев М.И. Право на жизнь и право на смерть. – 1992. – С.68–75.

**References**

1. Osetrova, O.O. Suyitsydolohiya: Navchal'nyy posibnyk [Tekst] / O.O. Osetrova – D.: DNU., 2016. – 183 s.
2. Kamyu A. Pys'ma k nemetskomu druhu. Pys'mo chetvertoe / A. Kamyu // Kamyu A. Yzbrannoe. – M.: Raduha, 1988. – S. 362 – 366.
3. Berdyayev N.A. O samoubyystve / N.A. Berdyayev // Suytsydolohyya: Proshloe y nastoyashchee: Problema samoubyystva v trudakh fylosofov, sotsyolohov, psykhoterapevtov y v khudozhestvennykh tekstakh. – M.: Kohyto-Tsentr, 2001. – S. 89 – 112.
4. Psykholohiya suyitsydal'noyi povedinky : Posib. / D.V. Lyebyedyev, O.O. Nazarov, V.P. Sadkovyy ta in. ; Za zah. red. O.V. Timchenka, red. O.V. Timchenko . – Kh. : UTsZU, 2007 . – 129 s.
5. Suytsydolohyya: proshloe, nastoyashchee: problema samoubyystva v trudakh fylosofov, sotsyolohov, psykhoterapevtov y khudozhestvennykh tekstakh / Sostavytel' Mokhovyykov A.N. – M., 2001. – S.31–59.
6. Paperno Y. Samoubyystvo kak kul'turnyy ynstitut. – M.: Novoe lyteraturnoe obozrenye, 1999. S.91–105.
7. Dyurk-haym E. Samohubstvo: Sotsiolohichne doslidzhennya / E. Dyurk-haym. – K.: Osnovy, 1998. – 519 s.
8. Kuznetsov V.E. Ystorycheskiye aspekty yssledovanyya samoubyystv v Rossyy // Aktual'nyye problemy v suytsydolohyy. – M., 1981. – T.92. – S.26–35.
9. Ostrohorskyy A.N. Yzbrannyye pedahohycheskiye sochynenyaya. – M., 1985. – S.86–92.
10. Ohronovych V.N. K voprosu o samoubyystve // Vestnyk psykholohyy, krymynal'noy antropolohyy y pedolohyy. – SPb., 1912. – T.9. – Выр. 2. – S.49–76.
11. Korovyn A.M. Samoubyystvo y potreblenye vodky v Evropeyskoy Rossyy s 1903 po 1912 hod. – M., 1916.
12. Hernet M.N. Moral'naya statystyka. – M., 1922. – Выр.1.
13. Hernet M.N. Moral'naya statystyka. – M., 1927. – Выр.2.
14. Kovalev M.Y. Pravo na zhyzn' y pravo na smert'. – 1992. – S.68–75.

*Poplinskay O.M., pedagogical worker*  
*Bogaytchuk W., candidate of political sciences*

**SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF VIEWS ON THE NATURE OF SUICIDAL BEHAVIOR OF PERSONALITY**

*The article deals with the theoretical aspects of the sociological analysis of suicidal behavior. The sociological directions of studying the phenomenon of suicide are accentuated. It is proved that a suicidal phenomenon is a statistically stable social phenomenon, which is determined by macrosociological changes in the life of society.*

*Key words: suicide, suicidal behavior, suicide, alienation, social nature.*